

ŻYCIE MONASTYCZNE W LATACH 1945-2005

Po zakończeniu II wojny światowej w granicach państwa polskiego znalazł się tylko jeden czynny monaster prawosławny męski św. Onufrego w Jabłecznej¹. W czasie wojny Niemcy dokonali rekwizycji części majątku monasteru. W sierpniu 1942 r. spłonęła większość budynków klasztornych, biblioteka i archiwum². Po zakończeniu wojny duża część okolicznej ludności została ewakuowana do ZSRR, a później w ramach akcji „Wisła” została przemieszczona na Ziemię Odzyskane. W okolicy monasteru pozostało jedynie 80 parafian. W 1950 r. w ramach nacjonalizacji klasztorowi odebrano ziemię i wszystkie zabudowania gospodarcze wraz z inwentarzem. Obronę monasteru przed jego całkowitą likwidacją zajął się biskup Michał (Kiedrow), chirotonizowany w 1948 r. Władyka, w latach następnych rezydujący w Białymstoku, wystarał się u władz 2 ha ziemi i dokonał remontu zniszczonych budynków monasterskich. Sytuacja poprawiła się w połowie lat pięćdziesiątych, kiedy przełożonym monasteru został archimandryta Eulogiusz. Dokończono wówczas remont spalonego przez Niemców głównego budynku monasteru. W następnych latach wyremontowano również kaplicę nad Bugiem i cerkiew św. Onufrego³.

W latach sześćdziesiątych w monasterze pozostawało zaledwie trzech mniichów. W 1970 r. archimandrytą monasteru został ks. dr Sawa (Hrycuniak),

¹ O wcześniejszych dziejach monasteru por.: A. Mironowicz, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998, s. 33-58; tenże, *Monastery prawosławne na terenie diecezji chełmsko-bełskiej*, [w:] *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej. X-XX wiek*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin, 1999, s. 343-350.

² J. Charkiewicz, *Męczennicy XX wieku. Martyrologia prawosławia w Polsce...*, s. 107-111; G. Kuprianowicz, K. Leśniewski, *Monaster św. Onufrego w Jabłecznej*, Jabłeczna, 1993, s. 32.

³ A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne na ziemiach polskich w okresie powojennym*, [w:] *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, pod red. A. Mironowicza, U. Pawluczuk i P. Chomika, Białystok, 2001, s. 251-252.

który dokonał odrodzenia życia monastycznego w Jabłecznej. Energiczny archimandryta dokonał remontu lub odbudowy wszystkich obiektów na terenie klasztoru, założył własne gospodarstwo rolne i pozyskał do monasteru nowych mnichów. Pod opieką archimandryty Sawy kształtowali się duchowo przyjęci przez niego do monasteru dzisiejsi biskupi Miron i Abel. W 1974 r. do monasteru w Jabłecznej przeniesiono dwa ostatnie roczniki Warszawskiego Prawosławnego Seminarium Duchownego, co spowodowało lepszą edukację młodych duchownych. Kierownikiem Seminarium został archimandryta Sawa, a duchowym opiekunem ks. Mikołaj Potapczuk. Już po roku pracy filia Prawosławnego Seminarium Duchownego w klasztorze św. Onufrego została przekształcona w Wyższe Prawosławne Seminarium Duchowne. Seminarium funkcjonowało w budynkach monasterskich do 1992 r. i przygotowało wielu duchownych prawosławnych. W latach siedemdziesiątych nastąpiło odrodzenie pielgrzymek do jabłeczyńskiego sanktuarium w dzień patrona monasteru św. Onufrego. W 1979 r. archimandryta Sawa został podniesiony do godności biskupiej i opuścił monaster w Jabłecznej. Przełożonym monasteru został hieromnich Miron, który w 1984 r. został ihumenem. Ihumen Miron w 1984 r. skierowany został do Supraśla, gdzie zapoczątkował odrodzenie życia monastycznego. Obowiązki namiestnika w Jabłecznej przejął ks. Mikołaj Potapczuk, który w 1987 r. złożył śluby zakonne i otrzymał imię Nikon. Mnich Nikon jeszcze w tym samym roku został podniesiony do godności archimandryty⁴.

W latach osiemdziesiątych dobudowano skrzydło do głównego budynku monasteru. W 1983 r. z Włoch została przywieziona część relikwii św. Onufrego, która przechowywana jest przy ikonie świętego. W połowie lat osiemdziesiątych zmniejszyła się liczba mnichów i dopiero objęcie godności namiestnika monasteru przez hieromnicha Abła (Popławskiego) w 1987 r. doprowadziła do ponownego wzrostu liczby powołań. Hieromnich Abel został podniesiony do godności ihumena, a w 1989 r. – archimandryty. W końcu lat osiemdziesiątych wyremontowano cerkiew i budynki mieszkalne. Wraz z restytuowaniem 1 marca 1989 r. diecezji lubelsko-chełmskiej, archimandryta Abel 25 marca 1989 r.

⁴ *Historia monasteru św. Onufrego w Jabłecznej*, „Kalendarz Prawosławny 2001”, Warszawa 2001, s. 137; G. Kuprianowicz, K. Leśniewski, *Monaster św. Onufrego w Jabłecznej*, s. 33; A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 253-254.

został jej ordynariuszem. Monaster stał się siedzibą biskupa do czasu przeniesienia rezydencji do Lublina. Po objęciu godności biskupa przez archimandrytę Abła obowiązki namiestników klasztoru w latach następnych pełnili ks. ihumen Warsonofiusz (Doroszkiewicz) 1989-1990; ks. ihumen Rafael (Żuk) 1990-1996; ks. ihumen Paisjusz (Martyniuk) 1996-1999 i ks. archimandryta Jerzy (Pańkowski) po 1999 r. W latach dziewięćdziesiątych wykonano renowację fresków w cerkwi św. Onufrego i założono nowy system grzewczy. W 1990 r. w cerkwi klasztornej umieszczono kopię ikony Turkowickiej NMP, która stała się obiektem licznych pielgrzymek. W 1994 r. przy monasterze założono pierwsze w Polsce muzeum cerkiewnej sztuki sakralnej⁵. W tymże roku do monasteru porwócili skradzione cudowne ikony św. Onufrego i NMP.

Decyzją Św. Soboru Biskupów z 30 marca 1999 r. monaster stał się stauropigialnym i przekazany został pod bezpośrednią jurysdykcję metropolity warszawskiego. W nowej sytuacji monaster św. Onufrego stał się jednym z głównych centrów duchowych PAKP. W 2001 r. liczba braci wzrosła do siedemnastu⁶. Obecnie w klasztorze przebywa trzynastu mnichów. Mnisi i nowicjusze zajmują się prowadzeniem kancelarii, hodowlą ryb, pszczelarstwem, pracami w gospodarstwie rolnym, obsługą parafii, pracą nad publikacjami i tłumaczeniami. W ostatnim czasie ukończono budowę zimowej cerkwi św. Atanazego Brzeskiego i kontynuowane są prace remontowe w innych budynkach monasterskich. Odwiedzającym klasztor pielgrzymom przekazano drewniany dom, znajdujący się w pobliżu monasteru. W monasterze organizowane są obozy młodzieżowe oraz coroczne konsultacje psalmistów i dyrygentów.

Po II wojnie światowej na terenie kraju nie było monasteru żeńskiego. W Polsce przebywały za to bezdomne mniszki, którym władze cerkiewne postanowiły zorganizować monaster. W 1947 r. powstał projekt założenia klasztoru na Świętej Górze Grabarce. Po konsultacji z siostrą Marią (Zofią Komstadius) arcybiskup Tymoteusz powołał do życia monaster pod wezwaniem św. św. Marty i Marii. Przełożoną zgromadzenia wybrano mniszkę Marię (Komstadius). Decyzję arcybiskupa Tymoteusza Ministerstwo Administracji Publicznej zatwierdziło w 1947 r. W tym czasie na Św. Górze

⁵ *Historia monasteru św. Onufrego w Jabłecznej*, s. 137-138; G. Kuprianowicz, K. Leśniewski, *Monaster św. Onufrego w Jabłecznej*, s. 34; A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 255.

⁶ *Historia monasteru św. Onufrego w Jabłecznej*, s. 137.

znajdowała się drewniana cerkiew Przemienienia Pańskiego, a w jej pobliżu – stróżówka. Dzięki ofiarności wiernych i zabiegom władz kościelnych w ciągu roku udało się zebrać niezbędne fundusze i wybudować pomieszczenia dla siostr. W 1948 r. stróżówkę przebudowano na dom składający się z czterech pokoi, kuchni, składówki i piwnicy. Wiosną 1948 r. na Św. Górę Grabarkę przybyło siedem siostr zakonnych. Liczba zakonnice w 1949 r. wzrosła do jedenastu. Jeszcze w tym samym roku założono ogród i wybudowano pomieszczenia gospodarcze⁷.

W 1949 r. zmarła pierwsza przełożona klasztoru ihumenia Maria, a na jej miejsce została powołana mniszka Eufrozyna (Michniewicz). W 1950 r. przystąpiono do budowy nowej, mniejszej cerkwi wraz z przylegającymi do niej celami dla siostr. Pracami kierował mnich z monasteru w Jabłecznej Euzebiusz (Izmajłow). W 1956 r. metropolita warszawski Makary wyświęcił nową cerkiew ikony NMP „Wszystkich Strapionych Radość”. W 1954 r. wybrano nową przełożoną, którą została mniszka Maria (Borowska). W tym samym roku rozpoczęto budowę domu dla duchownych, który zlokalizowano we wschodniej części wzgórza. W sierpniu 1958 r. zmarła ihumenia Maria, a jej miejsce zajęła ihumenia Angelina (Zwierdowska), która w 1962 r. ze względu na wiek zrezygnowała z pełnienia obowiązków przełożonej klasztoru. Arcybiskup Jerzy w 1962 r. na przełożoną monasteru powołał siostrę Barbarę (Grosser)⁸.

Wraz z objęciem przez siostrę Barbarę funkcji przełożonej w życiu monasteru nastąpiły zasadnicze zmiany. W latach 1963-1964 do klasztoru doprowadzono elektryczność, wodę i wyremontowano cerkiew Przemienienia Pańskiego. Wnętrze świątyni ozdobione zostało polichromią autorstwa profesorów z Krakowa – Adama Stalony-Dobrzańskiego i Jerzego Nowosielskiego. Do głównego korpusu świątyni dobudowano specjalny kliros dla chóru. Ogrodzono też cmentarz klasztorny. W 1965 r., w dniu święta ikony Matki Bożej „Wszystkich Strapionych Radość” metropolita Stefan podniósł siostrę Barbarę do godności ihumenii. W końcu lat sześćdziesiątych liczba siostr w monasterze wzrosła do dwudziestu⁹. Stan taki utrzymał się do połowy lat siedemdziesiątych.

⁷ *Historia Żeńskiego Monasteru św. św. Marty i Marii na św. Górze Grabarce*, „Kalendarz Prawosławny 2001”, Warszawa, 2001, s. 150-151.

⁸ A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 257-258; *Historia Żeńskiego Monasteru św. św. Marty i Marii...*, s. 152-153.

⁹ A. Radziukiewicz, M. Dolecki, *Święta Góra Grabarka*, Białystok 1998, s. 30.

W 1977 r. rozpoczęto budowę nowego, murowanego budynku. 3 lipca 1981 r. biskup Szymon dokonał konsekracji, urządzonej wewnątrz nowego budynku, cerkwi refektarzowej Zaśnięcia NMP. Osiem lat później zostało dobudowane piętro, gdzie znalazły się cele dla siostr. Wraz z odnowieniem ruchu pielgrzymkowego w latach osiemdziesiątych monaster żeński na Św. Górze Grabarce stał się obiektem szczególnego zainteresowania młodzieży. Z błogosławieństwa metropolity Bazylego, Koło Teologów Prawosławnych zorganizowało w maju 1980 r. ogólnopolską pielgrzymkę młodzieży prawosławnej do klasztoru św. św. Marty i Marii na Grabarce. To pierwsze majowe zgromadzenie młodzieży dało początek Bractwu Młodzieży Prawosławnej. Od tego czasu Św. Góra Grabarka stała się miejscem corocznych majowych pielgrzymek i spotkań młodzieży, gromadzącym tysiące młodych ludzi z Polski i zagranicy oraz miejscem obozów Bractwa Młodzieży Prawosławnej w Polsce. Wysiłkiem młodzieży został w latach 1986-1989 rozbudowany i wyremontowany budynek byłej stróżówki, który stał się Domem Młodego Pielgrzyma. Od 1986 r. przed świętem Przemienienia Pańskiego, corocznie z Białegostoku i innych ośrodków wyruszają piesze pielgrzymki na Św. Górę Grabarkę, gromadząc w pochodzie setki i tysiące wiernych. Do tego należy dodać pielgrzymki autokarowe i samochodowe wiernych odwiedzających Św. Górę na to najważniejsze dla klasztoru święto. W 1986 r. po długiej chorobie zmarła ihumenia Barbara. Na jej miejsce metropolita Bazyli mianował siostrę Lidię Polakowską przełożoną klasztoru żeńskiego w Grabarce. Siostra Lidia złożyła śluby zakonne z imieniem Ludmiła i otrzymała godność ihumenii. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych w monasterze przebywało dziesięć siostr¹⁰.

Wielką tragedią w najnowszych dziejach monasteru było umyślne podpalenie w nocy z 12 na 13 lipca 1990 r. cerkwi Przemienienia Pańskiego. Ogień strawił m.in. ołtarz Św. Trójcy pochodzący z I połowy XVIII w., krzyż ołtarzowy, ikonę Matki Bożej z Dzieciątkiem z II połowy XIX w., zabytkowe kielichy ofiarne, artoforion. Ocalały dwie ikony, które wisiały na zewnątrz cerkwi – św. Mikołaja Cudotwórcy i Zbawiciela oraz środkowa część Ewangelii. Z błogosławieństwa metropolity Bazylego 19 sierpnia 1990 r. położono kamień węgielny pod budowę nowej

¹⁰ A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 259-260; *Historia Żeńskiego Monasteru św. św. Marty i Marii...*, s. 154.

świętyni. Autorzy projektu nawiązali do architektury spalonej świątyni¹¹.

W latach 1992-1994 nastąpiły nowe powołania zakonne. W 1995 r. dotychczasowa przełożona klasztoru ihumenia Ludmiła została przeniesiona do diecezji białostocko-gdańskiej. Wraz z nią do Wojnowa odeszła część sióstr. Metropolita Bazyli nową przełożoną mianował siostrę Hermionę (Szczur), która przyjęła do monasteru kilka młodych sióstr. W 1997 r. monaster uroczyście obchodził jubileusz 50-lecia swego istnienia. W maju 1998 r. uroczyście poświęcona została odbudowana cerkiew Przemienienia Pańskiego. Przełożona monasteru, zgodnie z decyzją Soboru Biskupów, została podniesiona do godności ihumenii. W latach 1998-2000 z błogosławieństwa metropolity Sawy Św. Góra Grabarka została ogrodzona kamiennym murem. W 2003 r. na terenie klasztoru rozpoczęto budowę nowego domu przeznaczonego na cele zakonne i dla duchownych. Ważnym wydarzeniem w ostatnich latach było ofiarowanie klasztorowi w 2000 r. kopii ikony Iwierskiej Matki Bożej. Obecnie w monasterze przebywa 13 sióstr¹².

W czasie II wojny światowej odrodziło się życie zakonne w monasterze supraskim. W 1944 r. wycofujące się wojska niemieckie wysadziły soborową cerkiew Zwiastowania NMP i zdewastowały zabudowania klasztorne. W 1945 r. mnisi prawosławni zostali wypędzeni, a do budynków klasztornych wrócili salezjanie. Przebywali oni w monasterze do 1948 r. W tymże roku w budynkach monasterskich powstał Zespół Mechanizacji Rolnictwa. W 1955 r. władze przejęły również cerkiew św. Jana Teologa, która przylegała do murów monasterskich. Świątynia ta została zwrócona Kościołowi prawosławnemu w 1958 r. Zwrot cerkwi św. Jana Teologa pozwolił na reaktywowanie parafii i zabezpieczenie fundamentów cerkwi Zwiastowania NMP¹³. Stan taki przetrwał do lat osiemdziesiątych.

W styczniu 1984 r., ordynariusz diecezji białostocko-gdańskiej biskup Sawa otrzymał od władz państwowych zezwolenie na odbudowę cerkwi Zwiastowania NMP. Rok później rozpoczęła się rekonstrukcja zabytkowej cerkwi Zwiastowania NMP. 16 listopada 1984 r. biskup Sawa erygował parafię Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu wraz

¹¹ A. Radziukiewicz, *Od pożaru do poświęcenia*, „Przegląd Prawosławny”, 1998, nr 6, s. 11.

¹² A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 261-262; *Historia Żeńskiego Monasteru św. św. Marty i Marii...*, s. 154.

¹³ D. Wysocka, M. Bołtryk, *500 lat monasteru w Supraślu*, Supraśl, 1998, s. 13-14.

z domem zakonnym bezpośrednio podlegającym ordynariuszowi diecezji. Władze cerkiewne ustaliły następujące święta parafialne: Zwiastowania NMP, św. Jana Teologa i ikony Matki Bożej Supraskiej. Biskup Sawa mianował ks. ihumena Mirona (Chodakowskiego) proboszczem parafii Zwiastowania NMP w Supraślu oraz przełożonym domu zakonnego. 14 grudnia 1989 r. arcybiskup Sawa restytuował monaster męski w Supraślu, a namiestnikiem monasteru mianował ks. ihumena Mirona, który 7 kwietnia 1990 r. został podniesiony do godności archimandryty. W marcu 1991 r. po wielu latach starań prawosławni otrzymali budynek przylegający do cerkwi św. Jana Teologa. Bracia zakonnicy osiedlili się tam dopiero po remoncie w 1993 r.¹⁴

W 1991 r. na mocy ustawy „O stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” Kościół prawosławny uzyskał prawo własności do cerkwi Zwiastowania NMP oraz cerkwi św. Jana Teologa wraz z przylegającym budynkiem. Kościół prawosławny nie odzyskał pozostałych budynków monasteru. Na przeszkodzie stały roszczenia wysuwane od grudnia 1992 r. przez Kościół rzymskokatolicki. 28 września 1993 r. szef Urzędu Rady Ministrów Jan Maria Rokita podpisał decyzję o zwrocie PAKP wszystkich budynków monasteru supraskiego. Strona rzymskokatolicka starała się unieważnić tę decyzję. Ostatecznie Urząd Rady Ministrów 28 lutego 1996 r. podjął decyzję o przekazaniu Cerkwi prawosławnej wszystkich budynków monasterskich. W 1997 r. monaster wystąpił do władz miasta o pozwolenie objęcia opieką katakumb, pragnąc zabezpieczyć je przed dewastacją. Wojewódzki konserwator zabytków w Białymstoku poparł ten wniosek zauważając, że katakumby stanowią integralną część zespołu monasterskiego. Wobec sprzeciwu miejscowej wspólnoty katolickiej problem ten nie został rozwiązany. W 1998 r. zakończono rekonstrukcję cerkwi Zwiastowania NMP i przystąpiono do remontu pozostałych budynków klasztornych¹⁵. W maju 1998 r. przełożony monasteru supraskiego archimandryta Miron (Chodakowski) został chirotonizowany na biskupa hajnowskiego. W 1999 r. przełożonym monasteru został archimandryta Gabriel (Giba).

¹⁴ A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 263-264.

¹⁵ Arch. Gabriel, *Monaster supraski dziś*, [w:] *Kościół prawosławny w dziejach Rzeczypospolitej i krajów sąsiednich*, Białystok, 2000, s. 168-171; A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 265-266.

W 1998 r. uroczyście obchodzono 500-lecie monasteru. Z tej okazji został wybity pamiątkowy medal i przypomniano znaczenie Ławry Suprańskiej w dziejach Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. Monaster powracał do dawnej tradycji jednego z najważniejszych ośrodków religijno-kulturalnych w Polsce. Mnisi reaktywowali drukarnię suprańską, w murach klasztornych odbywają się konferencje naukowe i spotkania młodzieży. W 2005 r. powstała Akademia Suprańska, która za cel stawia sobie promowanie teologii, historii i kultury Kościoła prawosławnego. Mnisi sprawują opiekę duszpasterską nad mieszkańcami Supraśla i okolic oraz tysiącami pątników. Ojcowie monasteru otaczają duchową opieką siostry zakonne w Wojnowie. Obecnie w monasterze przebywa 12 mnichów.

W 1993 r. arcybiskup Sawa erygował Żeński Dom Zakonny pod wezwaniem Narodzenia NMP w Białymstoku-Dojlidach. Jego przełożoną została siostra Anastazja (Anna Charkiewicz). Wraz z siostrą Atanazją (Anną Dziemiach) opiekowały się one relikwiami św. Gabriela. W 1993 r. dokonano otwarcia nowego domu zakonnego przy parafii św. Eliasza. Arcybiskup Sawa dokonał pierwszych postrzyżyn czterech nowicjuszek, zwiększając liczbę siostr do sześciu. Siostry z Domu Zakonnego Narodzenia NMP kontynuują tradycje krasnostockiego monasteru, który prowadził szeroką działalność oświatową i charytatywną wśród okolicznej ludności. Siostry zajmują się szcieniem szat liturgicznych, katechezą, pisaniem ikon. Jedna z siostr prowadzi gabinet stomatologiczny. W 1996 r. poświęcono kamień węgielny pod budowę klasztoru w Zwierkach. Po zakończeniu budowy cerkwi i budynków monasterskich w Zwierkach mniszki przeprowadzą się do rodzinnej wsi św. Gabriela. W monasterze w Zwierkach mają być przechowywane relikwie świętego. Obecnie wspólnota zakonna w Dojlidach liczy 22 siostr¹⁶.

Początek monasteru św. św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach niedaleko Przemysła łączy się z działalnością dwóch mnichów ihumena Nikodema (Makara) i hieromnicha Atanazego (Wiatra) pochodzących z Kościoła rzymskokatolickiego. Zakonnicy ci wcześniej próbowali założyć wspólnotę wschodnią w ramach Kościoła rzymskokatolickiego. Po licznych perturbacjach mnisi weszli pod jurysdykcję białoruskiego biskupa Włodzimierza Tarasewicza w Chicago, który zlecił im misję zało-

¹⁶ *Historia Żeńskiego Monasteru Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Białymstoku*, „Kalendarz Prawosławny 2001”, Warszawa. 2001, s. 155-156; A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 267-268.

żenia klasztoru w Polsce. W tym celu w 1986 r. zakupili gospodarstwo rolne w Ujkowicach i w budynkach gospodarczych urządzili pierwszą kaplicę. Po konflikcie z władzami Kościoła rzymskokatolickiego i ludnością Ujkowic duchowni ci zbliżyli się do Kościoła prawosławnego i stali się jego wyznawcami. Bracia zakonni podjęli rozmowy z hierarchią Kościoła prawosławnego na temat możliwości przejścia pod jurysdykcję PAKP. 29 czerwca 1994 r. na mocy decyzji Św. Soboru Biskupów biskup Adam, ordynariusz diecezji przemysko-nowosądeckiej, przyjął do Kościoła prawosławnego ihumena Nikodema, hieromnicha Atanazego i nowicjusza Sergiusza Wyrębiaka oraz mianował ks. ihumena Nikodema (Makarę) przełożonym monasteru św. św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach. W 1995 r. biskup przemysko-nowosądecki Adam podniósł ihumena Nikodema do godności archimandryty, a ojca Atanazego – do godności ihumena. W monasterze znajdują się bracia z różnych stron Polski W 1996 r. ujkowiccy mnisi otrzymali ze Świętej Góry Athos starą ikonę Matki Bożej Watopedzkiej i część relikwii świętych Agapita i Nikodema Watopedzkich. W końcu lat dziewięćdziesiątych wybudowano świątynię ikony Matki Bożej Watopedzkiej. Monaster odwiedzany jest przez licznych pielgrzymów, szczególnie w dniu święta patronów monasteru św. św. Cyryla i Metodego. Aktualnie w monasterze w Ujkowicach przebywa dziesięciu braci¹⁷.

Kolejna wspólnota zakonna powstała w Wojnowie na Mazurach. Monaster Opieki Matki Bożej decyzją ówczesnego arcybiskupa białostocko-gdańskiego Sawy erygowano 15 kwietnia 1995 r.. Parafię w Wojnowie w 1921 r. założył o. Aleksander Awajew, który sam kilka lat spędził w Optinskiej Pustyni, i skupił wokół siebie około dziesięciu mniszek. W latach dziewięćdziesiątych w Wojnowie pozostała siostra Nina, uczennica o. Awajewa. Do niej w 1995 r. dołączyła ihumenia Ludmiła Polakowska, która uprzednio była przełożoną monasteru na Św. Górze Grabarce. Ihumenia Ludmiła została mianowana przełożoną nowo założonego domu zakonnego w Wojnowie. Do Wojnowa zaczęły przybywać kierowane ze Św. Góry Grabarki i Białegostoku młode zakonnice, ażeby pomóc nowemu zgromadzeniu. W 1996 r., ze względów zdrowotnych,

¹⁷ *Historia Monasteru św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach*, „Kalendarz Prawosławny 2001”, Warszawa, 2001, s. 146-148; *Historia Prawosławnego Monasteru św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach*, Ujkowice, 2000, s. 43-46; A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 269-270.

Wojnowo opuściła, ihumena Ludmiła, a jej obowiązki przejęła siostra Elżbieta (Niczyporuk). W 1996 r. arcybiskup Sawa poświęcił cerkiew i dokonał pierwszych w nowej wspólnocie postrzyżyn. W grudniu 1996 r. przełożoną została siostra Agnia (Cicha)¹⁸.

W 1997 r. wyremontowano dom zakonny oraz cerkiew domową św. Ambrożego i Soboru św. Starców z Optyny. Obecnie dom zakonny zamieszkiwany jest przez cztery siostry. W sierpniu 1999 r. wspólnota otrzymała z Optińskiej Pustyni cząsteczki relikwii św. Starców. Opiekę duchową nad zakonnicami w Wojnowie sprawują mnisi z monasteru w Supraślu. Monaster w Wojnowie stał się obiektem pielgrzymowania wiernych z Mazur i Białostocczyzny.

Najmłodszy ośrodek zakonny został powołany w 2001 r. w Sakach. Przełożonym monasteru św. Dymitra został ks. dr archimandryta Warsnofiusz (Doroszkiewicz). Pomocnikiem archimandryty Warsnofiusza został hieronmich Piotr (Jakimiuk) przybyły z monasteru jabłeczńskiego. Na potrzeby monasteru bracia zakonni zaadoptowali budynki opuszczonej szkoły, w której urządzili cele zakonne, kaplicę św. Nektariusza, stołówkę i kuchnię. W 2004 r. liczba mnichów i nowicjuszy wzrosła do pięciu. Główną świątynią klasztorną jest cerkiew parafialna św. Dymitra Sołuńskiego niedaleko Sak. W 2001 r. w Kostomłotach ks. ihumen Ambroży (Godun) założył Prawosławny Dom Zakonny św. Serafina Sarowskiego¹⁹.

Życie monastyczne w okresie powojennym uległo całkowitej zmianie. Od jednego monasteru z trzema mnichami w Jabłecznej urosło do siedmiu prężnie działających na początku XXI w. czterech męskich i trzech żeńskich ośrodków zakonnych. Funkcjonuje również dom zakonny w Kostomłotach. W siedmiu ośrodkach zakonnych przebywa obecnie 42 mnichów i 39 mniszek. Największy rozwój życia monastycznego przypada na lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte ubiegłego stulecia. Prawosławne monasterium w Polsce utrzymują bliskie kontakty z prawosławnymi zgromadzeniami zakonnymi w innych krajach. Część mnichów i sióstr przebywa w monasterach Grecji, Rosji i w Ziemi Świętej. Do prawosławnych ośrodków zakonnych w Polsce przybywają mnisi z Europy Zachodniej, Ameryki Południowej i Północnej. Monasterium były

¹⁸ *Historia Domu Zakonnego w Wojnowie*, „Kalendarz Prawosławny 2001”, Warszawa, 2001, s. 157; A. Kuryłowicz, *Prawosławne ośrodki zakonne...*, s. 270-272.

¹⁹ „Kalendarz Prawosławny 2001”, Warszawa, 2001, s. 147-148.

i pozostają fundamentem Kościoła. Z mnichów wywodzi się hierarchia cerkiewna i najlepsze impulsy życia duchowego. Monastery były i pozostają źródłem odrodzenia duchowego dla wszystkich wiernych PAKP.

PRASA PRAWOSŁAWNA

W pierwszych latach powojennych działalność wydawnicza Kościoła prawosławnego została ograniczona. Władze reglamentowały prasę cerkiewną, a metropolia warszawska została pozbawiona własnej drukarni. Metropolia uzyskała prawo prowadzenia własnej oficyny wydawniczej dopiero w 1982 r. Do tego roku wydawnictwa cerkiewne były drukowane w drukarniach państwowych. Pierwszym powojennym drukiem cerkiewnym był „Kalendarz Prawosławny”, który ukazywał się od 1946 r. w języku polskim i rosyjskim w nakładzie od 5 000 do 7 500 egzemplarzy. Od 1968 r., z przerwą w latach 1978-1984, ukazywała się ukraińska wersja „Kalendarza Prawosławnego” w nakładzie 3 000 egzemplarzy. Kalendarze zawierały wykaz świąt według starego i nowego stylu, zdjęcia hierarchów, informator adresowy parafii i duchowieństwa oraz artykuły okolicznościowe.

Organem prasowym Kościoła prawosławnego były „Wiadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce”, które ukazywały się w latach 1947-1948 jako miesięcznik w języku polskim. Po zaprzestaniu ukazywania się tego miesięcznika metropolita Makary w 1953 r. uzyskał zgodę na wydawanie w charakterze organu prasowego PAKP „Cerkiewnego Wiestnika”. Miesięcznik „Cerkiewny Wiestnik” ukazywał się w języku polskim i rosyjskim w nakładzie 2 000 egzemplarzy. Pismo od połowy 1998 r. zmieniło charakter z organu kościelnego na teologiczno-naukowy i zaczęło wychodzić jako kwartalnik w nakładzie 1 200 egzemplarzy²⁰.

Na mocy nowego „Statutu Wewnętrznego PAKP” z 1970 r. powołano nowy organ prasowy Kościoła – kwartalnik „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”. W planach Komisji Wydawniczej Metropolii Warszawskiej było wydawanie „Rocznika PAKP” oraz czasopism: „Christianin” i „Orthodoksia”. Sytuacja materialna i kadrowa Kościoła zweryfikowała te plany do wydawania kwartalnika „Wiadomości

²⁰ L. Utrtko, *Działalność wydawnicza metropolii warszawskiej w latach powojennych*, [w:] *Prawosławne oficyny wydawnicze w Rzeczypospolitej*, pod red. A. Mironowicza, U. Pawluczuk i P. Chomika, Białystok, 2004, s. 234-236.

PAKP” i miesięcznika „Cerkiewny Wiestnik”²¹. Kwartalnik „Wiadomości PAKP” obok części oficjalnej i informacyjnej dotyczącej życia Kościoła zawierał artykuły o charakterze historyczno-teologicznym. Periodyk ukazywał się w nakładzie 2 000 egzemplarzy. Od połowy 1998 r. „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” stały się miesięcznikiem w nakładzie 1 500 egzemplarzy. Periodyk zawiera prezentacje wydarzeń z życia Kościoła w kraju i zagranicą, dział służbowy, wywiady, artykuły okolicznościowe, recenzje i ogłoszenia cerkiewne.

Oprócz wymienionych periodyków Metropolia Warszawska wydawała modlitewniki, pomianniki, orędzia metropolity i Soboru Biskupów, „Historię Świętą Starego Testamentu” i „Historię Świętą Nowego Testamentu”. W latach 1986-1987 ukazały się nowe periodyki prawosławne: „Głos Nadziei” – wydawany przez Kancelarię Biskupią Diecezji Wrocławsko-Szczyrkińskiej, „Biuletyn Informacyjny Koła Teologów Prawosławnych” – wydawany przez Kancelarię Metropolitalną w Warszawie i „Łampada” – wydawana przez parafię św. Michała w Bielsku Podlaskim²². W następnych latach organizacje młodzieżowe rozpoczęły edycję nowych czasopism: „Wiadomości Bractwa. Arche”, „Fos”, „Prześwit” i „Hajnowski Bratczyk”.

Z inicjatywy arcybiskupa Sawy od 1994 r. zaczęły ukazywać się „Wiadomości Prawosławnej Diecezji Białostocko-Gdańskiej”. Z kolei dwa lata później w diecezji przemysko-nowosądeckiej pojawił się kwartalnik w języku ukraińskim „Antyfon”. Od 1998 r. był wydawany rocznik „Orlec” – czasopismo Koła Teologów Prawosławnych w Warszawie. Prawosławny Ordynariat Wojska Polskiego od 1995 r. wydaje kwartalnik „Polski Żołnierz Prawosławny”. Nowym przedsięwzięciem wydawniczym było reaktywowanie w 1999 r. rocznika naukowego „ΕΛΠΙΣ”, będącego czasopismem teologicznym Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku. Do tej pory ukazały się czternaście numerów pisma. W 1999 r. reaktywowana została działalność supraskiej oficyny wydawniczej, która przejęła edycję większości tytułów prasy cerkiewnej²³.

²¹ K. Urban, *Kościół prawosławny...*, s. 304.

²² K. Urban, *Prasa i wydawnictwa ciągle po 1939 r.*, [w:] *Kościół prawosławny dawniej i dziś*, pod red. L. Adamczuka i A. Mironowicza, Warszawa, 1993, s. 153-154; J. Dyrłaga, *Nierzyskokatolicka prasa wyznaniowa w PRL*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1988, nr 3, s. 71-79; L. Utrutko, *Działalność wydawnicza...*, s. 240-241.

²³ S. Dmitruk, *Supraska oficyna wydawnicza w latach 1999-2003*, [w:] *Prawosławne oficyny wydawnicze w Rzeczypospolitej*, pod red. A. Mironowicza, U. Pawluczuk i P. Chomika, Białystok, 2004, s. 243-254.

Kolejnym krokiem w kierunku poszerzania obecności prawosławia w mediach było powstanie w 1985 r. pierwszej po wojnie gazety adresowanej do społeczności prawosławnej. „Tygodnik Podlaski”, przekształcony następnie w „Przegląd Prawosławny” zdobył dużą popularność wśród wiernych Kościoła prawosławnego. Miesięcznik ten nie jest pismem cerkiewnym. Najwięcej publikacji książkowych poza wydawnictwami cerkiewnymi na temat Kościoła prawosławnego w Polsce publikuje wydawnictwo „Orthdruk”, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Instytut Wydawniczy PAX oraz ośrodki uniwersyteckie w Białymstoku i Krakowie. Liczne publikacje książkowe o tematyce religijnej i historycznej wydaje działające w Hajnówce wydawnictwo „Bratczyk”, współpracujące z mnichami ze Świętej Góry Athos oraz bractwa cerkiewne. Najwięcej prac na temat dziejów i kultury prawosławnej ukazało się autorstwa ks. dr. Grzegorza Sosny, prof. Aleksandra Naumowa, prof. Kazimierza Urbana i prof. Antoniego Mironowicza.

W wyniku zmian zachodzących w kraju na początku lat osiemdziesiątych Kościół prawosławny, podobnie jak inne związki wyznaniowe, uzyskał dostęp do państwowych masmediów. Od 1981 r. raz w miesiącu w IV programie Polskiego Radia rozpoczęto nadawanie retransmisji nabożeństw prawosławnych. Kościół uzyskał także nowe audycje radiowe i telewizyjne. Początkowo w 1988 r. w Polskim Radiu Białystok pojawił się magazyn prawosławny „Pierad wychadam u carkwu”, a w roku druga następnym audycja „Duchounyje sustreczy”. Największym osiągnięciem w uzyskaniu dostępu do środków masowego przekazu było wyemitowanie w 1997 r. comiesięcznej ogólnokrajowej audycji telewizyjnej. W programie regionalnym Telewizji Białystok Kościół prawosławny uzyskał prawo nadawania cotygodniowej półgodzinnej audycji „U źródeł wiary”. Na podstawie koncesji Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji od 2002 r. w Białymstoku rozpoczęła działalność pierwsza cerkiewna radiostacja „Orthodoxia”. Dostęp Kościoła prawosławnego do środków masowego przekazu dał możliwość zapoznania mieszkańców Rzeczypospolitej z historią, teologią i kulturą drugiego pod względem liczby wiernych wyznania w kraju.

BRACTWA I ORGANIZACJE CERKIEWNE

Do lat osiemdziesiątych XX w. władze państwowe utrudniały Kościołowi prawosławnemu wypełnianie swej misji. Przez trzy dziesięciolecia przy

Cerkwi nie działały żadne organizacje skupiające ludzi świeckich. Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych nastąpiło ożywienie w kręgach młodzieży prawosławnej poszukującej swej tożsamości religijnej i narodowej. Prawosławni studenci warszawskich uczelni zaczęli zbierać się na regularnych, choć nieformalnych, spotkaniach pod kierunkiem asystenta Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej Jana Anchimiuka. Podobne zebrania młodzieży zaczęły odbywać się w Białymstoku (prowadzone przez ks. Serafina Żeleźniakowicza) i Hajnówce (gdzie duchowym opiekunem młodzieży był ks. Leoncjusz Tofiluk). Już w 1970 r. młodzież warszawska zorganizowała pielgrzymkę do klasztoru św. Onufrego w Jablecznej. W 1980 r. zarejestrowano Koło Teologów Prawosławnych Sekcji Prawosławnej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, a w maju tegoż roku odbyła się pierwsza prawosławna pielgrzymka na Świętą Górę Grabarkę. Rok później w podobnej majowej pielgrzymce brało udział już ponad 300 osób²⁴.

Wzrastające zainteresowanie ludzi świeckich uczestnictwem w życiu religijnym, przyczyniło się do podjęcia decyzji o rozszerzeniu działalności Koła Teologów, skupiającego dotychczas jedynie studentów teologii, na całą młodzież prawosławną w Polsce. Władze pozwoliły jednak tylko na poszerzenie działalności koła naukowego studentów, co skwapliwie wykorzystano tworząc Koło Teologów Prawosławnych Szkół Teologicznych, Świeckich i Młodzieży Laickiej. Organizacja ta nieoficjalnie nazywana była bractwem i oprócz Białostoczczyzny obejmowała swym zasięgiem prawosławną młodzież całego kraju. W 1982 r. nadano jej oficjalną nazwę Bractwa Młodzieży Prawosławnej. Bractwo to stało się pierwszym ruchem świeckich wyznawców prawosławia w całym bloku państw socjalistycznych. W 1983 r. przyjęto je do „Syndesmos” – światowego bractwa młodzieży prawosławnej i szkół teologicznych, którego ówczesna siedziba znajdowała się w Kuopio w Finlandii. Młodzież z Polski brała aktywny udział w działalności tej organizacji. Przewodniczący polskiego Bractwa Młodzieży Prawosławnej został wiceprezydentem „Syndesmosu”, a trzy lata później – w roku 1989 – Włodzimierz Misjuk stał się członkiem komitetu wykonawczego tego zrzeszenia. W latach dziewięćdziesiątych, gdy został on wybrany sekretarzem generalnym

²⁴ B. Kierdaszuk, *Z kroniki Koła Teologów Prawosławnych*, „Biuletyn Informacyjny”, 1983, nr 1, s. 12-14; J. Charkiewicz, *Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce*, Białystok, 1985, s. 13-16.

„Syndesmosu”, siedzibę sekretariatu przeniesiono z Paryża do Białegostoku²⁵. Oprócz aktywności w światowym ruchu młodzieży prawosławnej Bractwo kształtowało model życia ludzi świeckich w Cerkwi. To z jego kręgu wywodzili się późniejsi prawosławni działacze polityczni²⁶.

Działalność Bractwa, szczególnie w pierwszym okresie, spotkała się z przeciwdziałaniem władz oraz inwigilacją ze strony organów bezpieczeństwa. Bractwo było pierwszym masowym prawosławnym ruchem świeckim, który odwoływał się do tradycji dawnych bractw cerkiewnych. Działalność tej organizacji sprzyjała pogłębianiu świadomości religijnej młodzieży i laikatu prawosławnego. Bractwo wprowadziło do życia Kościoła prawosławnego nowe elementy i zaktywizowało świeckie środowiska prawosławne²⁷. Początkowo bractwa działały jako Rady Diecezjalne Młodzieży Prawosławnej na terenie diecezji wrocławsko-szczecińskiej (1984), białostocko-gdańskiej (1985), warszawsko-bielskiej (1986), lubelsko-chełmskiej (1989) i przemysko-nowosądeckiej (1992). Rady te zostały przekształcone w Diecezjalne Bractwa Młodzieży Prawosławnej.

Działalność bractwa w latach 1985-1989 koncentrowała się wokół ruchu ekumenicznego. W Białymstoku powstało Biuro ds. Europy Wschodniej Światowej Federacji Studentów Chrześcijan, a w 1994 r. – Biuro ds. Europy Wschodniej Światowej Rady Kościołów. Fakt ten pozwolił bractwu na utrzymywanie kontaktów z młodzieżą innych krajów poprzez wymianę międzynarodową, z której w latach 1982-1997 skorzystało około 1 300 osób.

Bractwo posiada ośrodki w Białowieży (obliczony na 35 osób), Krzywcu, Grabarce oraz Dom Opieki Społecznej w Jeleniej Górze – Cieplicach, będący największym centrum wypoczynkowym i konferencyjnym Kościoła prawosławnego w Polsce. Dzięki takiej bazie bractwo dysponuje bogatą ofertą obozów dla dzieci i młodzieży, od modlitewnych i ikonograficznych po robocze i wypoczynkowe. Tylko w latach 1984-1992 bractwo zorganizowało 53 obozy dziecięce i 79 obozów młodzie-

²⁵ „Biuletyn Informacyjny”, 1988, nr 2, s. 7-10; J. Charkiewicz, *Bractwo...*, s. 17-24; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, Białystok, 2003, s. 180.

²⁶ G. Kuprianowicz, *Kościół prawosławny w Polsce w XX wieku*, s. 597-598.

²⁷ J. Nikotorowicz, *Bractwa cerkiewne jako czynnik integrujący wyznawców prawosławia w wielokulturowym społeczeństwie*, „ЕЛРЙУ” R. I (XII), z. 1 (14), Białystok 1999, s. 171-182; A. Sadowski, *Świadomość religijna wyznawców Kościoła prawosławnego na Białostocczyźnie*, tamże, s. 147-169.

zowych. W ramach obozów wypoczynkowych bractwo zorganizowało pobyt dzieciom z Białorusi i Ukrainy, które zostały poszkodowane w wyniku awarii elektrowni atomowej w Czarnobylu²⁸. Zaslugą tej organizacji stało się też odnowienie ruchu pielgrzymkowego. Od 1984 r. odbywają się piesze pielgrzymki na Świętą Górę Grabarkę, które z roku na rok gromadzą coraz więcej wiernych. Bractwo organizowało też pielgrzymki z Białegostoku, Sokółki, Jabłecznej, Hajnówki, Siemiatycz, Drohiczyzna do Grabarki i innych ośrodków kultowych Kościoła prawosławnego: Jabłecznej (od 1990 r.), Zabłudowa (od 1993 r.) i Supraśla. Oprócz pielgrzymek bractwo prowadziło działalność wydawniczą i zajmowało się propagowaniem sportu. Od 1983 r. ukazuje się ogólnokrajowy periodyk „Biuletyn Informacyjny Koła Teologów Prawosławnych”. Działalność wydawnicza Bractwa w dużym stopniu wypełniła lukę spowodowaną brakiem innych wydawnictw cerkiewnych. W następnych latach organizacje młodzieżowe wydawały nowe czasopisma: „Wiadomości Bractwa. Arche”, „Prześwit” czy „Hajnowski Bratczyk”. Rosnąca liczba uczestników w proponowanych przez bractwo formach aktywności ludzi świeckich na rzecz Cerkwi i własnego rozwoju duchowego dobitnie świadczy o potrzebie istnienia tej organizacji²⁹.

Od 1989 r. w diecezji wrocławsko-szczecińskiej działa Stowarzyszenie Prawosławne pod kierunkiem Lubomiry Rydzanicz. Organizacja ta zajmuje się głównie działalnością edukacyjną, organizując sympozja w Cieplicach czy czwartkowe spotkania we Wrocławiu. Imprezy te służą wymianie myśli na temat prawosławnej wiary i kultury. Drugą formą aktywności Stowarzyszenia jest działalność charytatywna (pomoc ludziom starszym i samotnym) oraz praca z młodzieżą, polegająca na organizowaniu obozów dziecięcych i młodzieżowych.

Organizacja zrzeszająca przy cerkwi ludzi świeckich działa również w Lublinie. Bractwo św. Atanazego, ihumena brzeskiego, istnieje od 18 września 1993 r. Inicjatorem jego powołania był arcybiskup lubelski i chełmski Abel, a także prawosławna społeczność Podlasia i Chełmszczyzny. Przewodniczy mu Nina Wróblewska, a w skład zarządu wchodzi prawosławni mieszkańcy Włodawy, Lublina, Białej Podlaskiej, Siedlec

²⁸ D. Sawicki, *Najnowsza historia Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, s. 248.

²⁹ J. Charkiewicz, *Bractwo...*, s. 33-84; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 181.

i Chełma. Głównym zadaniem bractwa jest niesienie pomocy potrzebującym – także poza granicami kraju. Oprócz akcji charytatywnych bractwo zajmuje się również działalnością oświatową, która polega między innymi na organizowaniu prelekcji i wykładów mających na celu zapoznanie ludności prawosławnej z tradycją, historią i teologią Cerkwi³⁰. W Warszawie działa Bractwo św. Grzegorza Peradze, które zajmuje się organizacją odczytów, pielgrzymek i spotkań modlitewnych oraz Siostrzyczestwo św. Marty i Marii.

* * *

Największą prawosławną organizacją zrzeszającą świeckich wyznawców Kościoła prawosławnego w Polsce powojennej jest Bractwo św. św. Cyryla i Metodego w Białymstoku. Jego powstanie było wyrazem dążenia prawosławnych mieszkańców miasta do powołania wspólnej organizacji integrującej wiernych, dbającej o ich duchowy rozwój i o poprawny wizerunek prawosławia na mieszanym wyznaniowo terenie. Dążenie to szczególnie uzewnętrzniło się z chwilą objęcia katedry białostockiej przez biskupa Sawę, który od początku popierał ten projekt. Pomysł powołania tego typu organizacji zrodził się podczas niedzielnych wieczornych odczytów poświęconych roli Cerkwi we współczesnym świecie, które odbywały się w latach 1985-1989 w świetlicy przy katedrze św. Mikołaja w Białymstoku.

W 1987 r. doszło do powołania Stowarzyszenia „Bractwo Prawosławne”. Członkowie stowarzyszenia wystąpili do Urzędu Wojewódzkiego o zarejestrowanie organizacji prawosławnej. Jednak wniosek został odrzucony. Odmowę zarejestrowania bractwa władze motywowaly istnieniem Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego – organizacji mniejszościowej typu prokomunistycznego, czy też prorządowej Unii Chrześcijańsko-Społecznej, w których kompetencji miałyby się zawierać także reprezentowanie problemów wyznawców prawosławia. Dopiero po kilkuletnich staraniach złożony w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych przez Zarząd Tymczasowy Stowarzyszenia „Bractwo Prawosławne” wniosek został zarejestrowany. Decyzję o wpisaniu do rejestru stowarzyszeń i związków Zarząd Tymczasowy otrzymał 3 marca 1989 r., a 24 maja tegoż roku odbył się I Walny Zjazd Bractwa Prawo-

³⁰ „Biuletyn Informacyjny Bractwa św. św. Cyryla i Metodego”, Białystok, 1994, nr 13-14, s. 7; A. Radziukiewicz, *Prawosławie w Polsce*, Białystok, 2000, s. 260, 261.

ślawnego. Owocem zjazdu było ukonstytuowanie się władz Bractwa, przyjęcie jego statutu, nadanie nazwy, określenie celów i zadań organizacji. Bractwo za swych patronów przyjęło św. św. Cyryla i Metodego.

Za główny cel Bractwo Prawosławne św. św. Cyryla i Metodego wyznaczyło „zapoznanie społeczeństwa z doktryną i tradycjami Kościoła prawosławnego i ich propagowanie; rozwijanie działalności kulturalno-oświatowej w drodze porozumienia i współpracy pomiędzy różnymi wyznaniami i religiami; współdziałanie z innymi organizacjami w dziedzinie opieki nad zabytkami kultury prawosławnej”³¹. Drogę do ich realizacji stanowić miały działania na wielu płaszczyznach: gospodarczej, charytatywnej, wydawniczej i informacyjnej, których efektem miała być integracja wiernych wokół Kościoła prawosławnego. Bractwo postawiło sobie zadanie udziału w działalności charytatywnej Kościoła i ochronie cerkiewnej kultury materialnej na ziemiach polskich. Włączenie w zakres działalności udziału w ruchu ekumenicznym to rzecz bez precedensu w historii bractw cerkiewnych. Z głównego oponenta Kościoła rzymskokatolickiego bractwo przekształciło się w organizację szerzącą idee ekumeniczne. Na taką postawę bractwa wpływ miały nie tylko inne realia historyczne, w jakich przyszło funkcjonować dawnym bractwom i ich współczesnym kontynuatorom, ale także zmiany, jakie zaszły w mentalności mieszkańców naszego kraju.

II Walny Zjazd Delegatów odbył się w 1993 r. i doprowadził do zmian w statucie organizacji oraz wyboru nowych władz. W wyniku wyborów powołano nowy Zarząd Główny, na którego czele ponownie stanął prof. Michał Małofiejew. W tym czasie bractwo było organizatorem sympozjów i konferencji naukowych. Tradycję ową zapoczątkowało pierwsze międzynarodowe sympozjum naukowe „Znaczenie Ławry Suprańskiej w kulturze prawosławnej”, które odbyło się 1993 r. w Supraślu³². Drugie Międzynarodowe Sympozjum Naukowe „Ławra Suprańska” odbyło się w 1994 r. i poświęcone było dziejom bractw cerkiewnych i 400-leciu Bractwa Objawienia Pańskiego w Bielsku. W 1995 r. odbyło się trzecie Sympozjum Naukowe „Ławra Suprańska” o skutkach unii brzeskiej dla Rzeczypospolitej³³. Sympozja naukowe o charakterze między-

³¹ M. Wawreniuk, *Sprawozdanie. Bractwo Prawosławne im. św. św. Cyryla i Metodego*, „Biuletyn Informacyjny”, 1995, nr 15-17, s. 19.

³² M. Małofiejew, *Działalność kulturalno-oświatowa Bractwa Prawosławnego w latach 1989-1995*, „Biuletyn Informacyjny”, 1995, nr 15-17, s. 15.

³³ Tamże, s. 15-16; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 185-189.

narodowym organizowane przez bractwo stały się ważnymi wydarzeniami kulturalno-naukowymi oraz okazją do prezentacji wyników wieloletnich badań wybitnych naukowców z kraju i zagranicy.

Śmierć wiceprzewodniczącego bractwa Mikołaja Wawreniuka (1998), a następnie śmierć przewodniczącego bractwa prof. Michała Małofiejewa (1999) zdeorganizowały działalność organizacji³⁴. Wielkim ciosem była również śmierć wybitnego działacza bractwa Mikołaja Hajduka (1998), znanego białoruskiego pisarza i publicysty. Ponowne ożywienie działalności organizacji nastąpiło, gdy przewodniczącym Bractwa Prawosławnego im. św. św. Cyryla i Metodego został prof. Antoni Mironowicz. Wejście nowych osób do Zarządu Bractwa zdynamizowało jego działalność. W konsekwencji lata 1999-2002 należą do najbardziej znaczących w historii tej organizacji, o czym świadczą liczne osiągnięcia bractwa w dziedzinie naukowej, oświatowej i działalności charytatywnej³⁵.

Bractwo reaktywowało wydawanie „Biuletynu Informacyjnego Bractwa Prawosławnego św. św. Cyryla i Metodego”, który zawierał okolicznościowe artykuły i informacje z życia bractwa. W sumie w latach 1999-2003 ukazało się dziewięć numerów „Biuletynu”. W 2000 r. nakładem Bractwa Prawosławnego św. św. Cyryla i Metodego ukazała się książka *Kościół prawosławny w Rzeczypospolitej i krajach sąsiednich*. W 2001 r. wyszła książka zawierająca materiały drugiej edycji, organizowanej przez Bractwo i Katedrę Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, Wszechnicy Kultury Prawosławnej *Prawosławie we współczesnym świecie*. W 2001 r. nakładem bractwa ukazały się prace historyczne prof. Antoniego Mironowicza *The Orthodox Church and Byelarusian People, Ihumen Sawa Palmowski* oraz monografia *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej* wydana wspólnie z Uniwersytetem w Białymstoku. Szczególną popularność zyskało wydane przez bractwo opracowania *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej* (2001), *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej* (2002) i *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej* (2003).

Działalność wydawnicza bractwa była pochodną organizowanych przez Bractwo konferencji naukowych i sympozjów. Podstawową formą aktywności stowarzyszenia było organizowanie popularnych prelekcji

³⁴ A. Mironowicz, *Wieczna pamięć*, „Biuletyn Informacyjny”, 1999, nr 18, s. 8.

³⁵ Por.: A. Mironowicz, *Sprawozdanie z działalności Bractwa św. św. Cyryla i Metodego w latach 1999-2002*, „Biuletyn Informacyjny”, 2002, nr 3-4 (24), s. 3-7.

i odczytów, obejmujących tematykę religijną, historyczną i społeczną. Umożliwiają one realizację jednego z głównych zadań organizacji – kształtowanie świadomości religijnej świeckich wyznawców prawosławia, a poprzez przybliżenie im tradycji, kultury i teologii – włączenie ich w życie Kościoła prawosławnego. Wielkie osiągnięcia na tym polu miało Koło Bractwa św. św. Cyryla i Metodego Hajnówce³⁶. Od 1998 r. odbywają się coroczne edycje Wszechnicy Kultury Prawosławnej, które cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem słuchaczy³⁷. Członkowie bractwa brali udział w konferencjach cerkiewnych, krajowych o charakterze międzynarodowym, na przykład w obchodach 1000-lecia Prawosławnej Cerkwi na Białorusi (1992 r. w Mińsku) oraz w konferencjach naukowych w Wilnie, Moskwie, Brześciu i we Lwowie.

Bractwo Prawosławne św. św. Cyryla i Metodego wspierało odbudowę cerkwi Zwiastowania NMP w Supraślu i budowę Centrum Kultury Prawosławnej w Białymstoku. Bractwo przekazało środki finansowe na budowę i remonty innych obiektów sakralnych. Bractwo wspierało finansowo działalność statutową innych organizacji cerkiewnych i akcje charytatywne. Udzieliło również pomocy w wyposażeniu Prawosławnego Domu Miłosierdzia „Samarytanin” w Hajnówce i Domu Pomocy Społecznej w Koźnynie³⁸.

Bractwo aktywnie uczestniczyło w życiu publicznym. Z jego inicjatywy w 1994 r. powołany został Prawosławny Komitet Wyborczy, który miał na celu uaktywnienie i integrację społeczności prawosławnej miasta. W pracach komitetu brali udział przedstawiciele bractw cerkiewnych i stowarzyszeń białoruskich. W wyniku wyborów kandydaci KWP Antoni Mironowicz i Mikołaj Wawreniuk zostali radnymi Rady Miejskiej w Białymstoku³⁹. W kolejnych wyborach samorządowych przedstawiciel bractwa Antoni Mironowicz został radnym Rady Miejskiej w Białymstoku i w latach 1999-2002 pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Rady Miasta.

³⁶ Tamże, 2000, nr 2-3 (20), s. 3-4; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 190-192.

³⁷ „Biuletyn Informacyjny”, 2000, nr 4 (21), s. 8; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 193-198.

³⁸ „Biuletyn Informacyjny”, 1999, nr 18, s. 2-3; nr 4 (21), s. 8; nr 3-4 (24), s. 6, 7.

³⁹ Tamże, 1994, nr 13-14, s. 7; Por.: A. Rabagliati, *A Minority Vote. Participation of the German and Belarusian Minorities within the Polish Political System 1989-1999*, Kraków, 2001; G. Zarzecka, *Preferencje wyborcze Białorusinów zamieszkujących Białostoczczyznę na podstawie wyborów parlamentarnych w latach 1991-2001*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 22, Białystok, 2004, s. 128-146.

Druga białostocka organizacja bracka została założona w 1995 r. Bractwo św. Mikołaja swoją działalność koncentruje na pomocy potrzebującym. Systematycznie przeprowadzane były zbiórki żywności, odzieży itp., które później rozprowadzano wśród ubogich. Z inicjatywy bractwa w 1996 r. uruchomiono Zespół Opieki Zdrowotnej Hagia Sophia, który w 1998 r. przybrał nazwę „Kendron” i działa jako przychodnia internistyczno-stomatologiczna. Bractwo angażowało się w akcje charytatywne poza granicami kraju – między innymi uczestniczyło w niesieniu pomocy materialnej ludności serbskiej w byłej Jugosławii. Bractwo prowadziło też akcje wspierania prawosławnych ośrodków (głównie monastycznych) w Poczajowie, Grodnie, Mińsku, Kijowie, Żyrowicach, Wilnie czy Petersburgu, gdzie przy okazji pielgrzymek dostarczana była pomoc charytatywna⁴⁰. W 1997 r. powstało bractwo Trzech Świętych Hierarchów Bazylego Wielkiego, Grzegorza Teologa i Jana Złotoustego. Głównym celem organizacji jest praca katechetyczna wśród parafian. Bractwo uruchomiło także telefon zaufania „Diakonia”. Bractwa cerkiewne odgrywały i odgrywają nadal ważne znaczenie w życiu Kościoła prawosławnego. Działalność ich jest wyrazem stanu świadomości religijnej wiernych oraz roli świeckich w strukturach cerkiewnych.

* * *

Oprócz bractw powstały też inne organizacje i instytucje cerkiewne, a wśród nich centra kultury prawosławnej. W 1999 r. rozpoczęło działalność Centrum Kultury Prawosławnej w Białymstoku. W jego budynku prowadzone są cykliczne spotkania Wszechnicy Kultury Prawosławnej, odbywają się międzynarodowe konferencje teologiczne i historyczne, organizowane są wystawy, spotkania literackie i koncerty. Zadaniem Centrum Kultury Prawosławnej jest przybliżenie wiernym dziejów i teologii Kościoła prawosławnego, zapoznanie z tradycją cerkiewną i kulturą mniejszości narodowych. Diecezjalne Instytuty Kultury Prawosławnej w 1999 r. powstały w Bielsku Podlaskim, Hajnówce i Siemiatyczach, a w 2002 r. w Gorlicach. W Krzywcu w budynku diecezjalnego Centrum Kultury Prawosławnej odbywają się konferencje, spotkania z wiernymi, młodzieżą i dziećmi.

Inną organizacją społeczno-religijną jest Fundacja Wspierania Rozwoju Kultury Prawosławnej założona w 1989 r. przez warszawskiego

⁴⁰ *Tamże*, s. 261-263; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 182.

przedsiębiorcę Bazylego Piwnika. Spektrum działalności organizacji było bardzo szerokie: od wspierania Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Cerkiewnej w Hajnówce, poprzez organizowanie konkursów plastycznych dla dzieci i młodzieży, konferencji i sympozjów naukowych dotyczących prawosławia na ziemiach polskich, aż po pomoc finansową w remoncie Wyższego Seminarium Duchownego i licznych cerkwi. Założyciel fundacji jako pierwszy w Polsce został przez patriarchę ekumenicznego Bartolomeusza I uhonorowany tytułem Wielkiego Archonta i Deputowanego Wielkiej Cerkwi Chrystusowej⁴¹. Drugą osobą, która uzyskała taki tytuł w 2002 r. był przedsiębiorca Jan Miniuk, wspierający finansowo liczne inicjatywy cerkiewne. W 1994 r. we Wrocławiu powstała Prawosławna Organizacja Sportowa, zajmująca się promocją kultury fizycznej w środowisku prawosławnym.

W latach 1982-1999 przy Zarządzie Głównym Towarzystwa Opieki nad Zabytkami działała Społeczna Komisja Opieki nad Zabytkami Sztuki Cerkiewnej pod przewodnictwem dr. Bogdana Martyniuka. Głównym zadaniem Komisji było ratowanie przed ruiną zabytkowych cerkwi, kaplic i cmentarzy. Owocem jej działań stało się wpisanie do rejestru zabytków wielu cerkwi i cmentarzy m.in. XXVII-wiecznej cerkwi w Kruhlu Wielkim, XVI-wiecznej w Korczminie oraz cerkwi w Łukowcu (z 1701 r.), czy Łopiance (z 1757 r.). Dzięki pracy Komisji przeprowadzono remonty i ochroniono przed dewastacją wiele świątyń (np. XVI-wieczną cerkiew w Szczebrzeszynie). Komisja zajmowała się również konserwacją i porządkowaniem zabytkowych cmentarzy podczas młodzieżowych obozów konserwatorskich, a także organizowała plenery malarskie oraz coroczny konkurs „Zabytki sztuki cerkiewnej w rysunkach dzieci i młodzieży”⁴². Działalność komisji została zawieszona z powodu braku funduszy.

Najnowszą organizacją cerkiewną jest Akademia Supraska, zorganizowana w 2005 r. przez Radę Fundacji OIKONOMOS i diecezję białostocko-gdańską. Zadaniem fundacji jest odbudowanie budynków monasteru supraskiego oraz ustanowienie w nich duchowego i kulturowego centrum Kościoła prawosławnego⁴³.

⁴¹ A. Radziukiewicz, *Prawosławie w Polsce*, s. 263.

⁴² A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 183-184.

⁴³ „Wiadomości PAKP”, nr 1 (182), 2005, s. 8-9.

Charakter działalności bractw i organizacji cerkiewnych w okresie powojennym uległ zmianie. Współczesne przycerkiewne organizacje ludzi świeckich kładą nacisk na edukację, doskonalenie duchowe, a także propagowanie dorobku kultury prawosławnej. Bractwa i organizacje cerkiewne dysponują bogatą ofertą wykładów, spotkań, wystaw, wydawnictw, które w istotnym stopniu kształtują tożsamość prawosławnych mieszkańców obecnej Rzeczypospolitej⁴⁴.

⁴⁴ A. Mironowicz, *Formation of National and Religious Consicousness of the Bialystok Region Population*, [w:] *Report of the International Youth Seminar „National ethnic and religious minorities in Europe”*, Białystok 1993, s. 19-24; tenże, *Cerkiew prawosławna a białoruska świadomość narodowa*, „Biełaruskij sbornik”, выпуск II, Sankt-Petersburg, 2002, s. 16-24.